

LITTERATUR: (1) 92 35,1957,75; (2) 696 401; (3) 217 17,19f; 32 51; (4) 718 1837,118f; (5) 639 1840-41,58; (6) 32 1856,51; (7) 934 625(1934); (8) 107 1952; (9) 869 18,1921,6; 455 5/11 1951; (10) 634 12358; (11) 83 174; (12) 661 4,1821,75-77; (13) 83 49,292; (14) 178 9,1942,27; (15) 675 7,1806,302f.

MOD SKADEDYR OG BRAND I KORN

Et stykke rønnetræ i korndyngen fordriver utøj (før 1700; 1). Mod rotter lægges mellem hvert lag korn i laden friske rønnegrene, her og stukket i dens hjørner værner de mod mus, på samme måde kan skadedyrene fordrives fra husene (1798; 2).

På Lolland lægger man spåner af rønnetræ i sædekornet før det bliver sået for at modvirke brand = svampeangreb (før 1800; 3).

LITTERATUR: (1) 178 1935,45; (2) 509 1,21f; (3) 57b 2,1806,693.

BØRNELEGE

Af grenene skærer drenge fløjter, barken giver en skalmje, østjysk *skremej* (1), sml. pil bd. 2; skافتet på hyrdedrengens lange pisk skal helst være af røn (Vendsyssel o. 1890; 2). Småpiger træder bærrerne på snor til »perlekrans« og arm-bånd, diadem, (Jylland; 3), med tråd eller melkister anbringes grønne og røde rønnebær i stjerner, sløjfer o.a. figurer på papir (4). – Børn spiser de modne bær, jf. navne og s. 73.

LITTERATUR: (1) 996 5,1940,30 og 14,1949,68; 161 1934:379 (MSjæll. o. 1870); 228e 3,125(røn-fløjte); (2) 634 12054 (Volstrup); (3) 634 12007 Sundeved o. 1880), 12144 (Mors), 12248 (v.Skern), 18899 (VJyll.); (4) 107 1948.

PLANTNING, MARKANTE EKSEMPLARER, BYTRÆ

Seljerøn anbefales som allétræ, en smuk allé heraf er plantet fra Frijsenborg til Jernit (1890; 1). På voldene ved Frederiksværk lod general-major Joh. Fr. Classen i slutningen af 1700-t så bl.a. 8 skp. rønnefrø (2).

1848 omtales et rønnebærtræ, som er vokset ud af mursprække over døren til Marie Magdalene kirkes våbenhus ved Ryomgård Jylland, det »når op over våbenhusets tag og er med en jernring i muren fastholdt til væggen. Dette træ må have stået der i mange år og nævnes her som en kuriositet ... Det står der i alt fald som et smukt symbol på kirkens liv. Omen accipio! [et godt varsel] (sognepræstens kaldsbog); sandsynligvis er træet omtrent lige så gammelt som kirkens våbenhus« (1890; 3). 1903 nævnes

to træer; murede støttepiller til gavlen hindrer nu det største træ i at falde ned; dets trivsel skal betyde velfærd for landsbyen (4). Sagn: søstre Marie og Magdalene stod i forhold til mange af sognets karle, den ene pige pådrog sig en kønssygdom og lovede Gud, at blev hun helbredt, ville hun bygge en kirke. Det skete, og søsteren plantede de to træer (4b).

Et meget stort eksemplar af akselrøn har stået ved Svaneke (5).

Rønneren blev 1771 og 1777 ført fra Norge og Danmark til Færøerne (6).

Da en røn 1917 blev flyttet fra have til gårdsplads i Felsted Sønderjylland, erklærede en tysk officer, at den skulle være et sejr- eller fredstræ, og at det ville gro så sandt som Tyskland vandt verdenskrigen. Danskere erklærede på deres side, at det aldrig ville grønnes. Næste forår sprang blade og blomster ud, men hen på sommeren sygnede træet hen og døde (7).

Midsommer- eller gadetræet i lollandske landsbyer var ofte en ask eller røn, således i Nagelsti; først i juni eller på midsommerdagen 24/6 drog man til skovs efter *marnegrene*, der blev stillet omkring træet (8).

LITTERATUR: (1) 245 3,24; (2) 263 1932,76; (3) 488i 3,74f; (4) 988 1903,21 og 1905-06,782; 948b 12; 455 5/5 1954; (4b) 416 nr. 15,1969; (5) 919 5.2, 1875,76; (6) 873 132; (7) 151 8,1935,573-76; (8) 549 160,166; 546 9,1921,50.

MOD TROLDDOM, ANDEN OVERTRO

Rønnetræet tilskrives rimeligvis allerede i hedendold magiske kræfter (1); overtroen har især hæftet sig ved »flyverønnen«, en lille busk groet frem af frø spiret i topstævnet pil, mursprække osv.

I en bronzealdergrav dateret 1300-1100 f. Kr. i Maglehøj ved Frederikssund blev fundet en æske med bl.a. en rønnekvist (2), hos en »heks« i Næstved 1589 et stykke af røn (3).

Jesu kors var af dette træ, derfor kan et redskab heraf ikke forhekse (Jylland; 4), træet er helligt og ondtaværgende, fordi dets ved snor sig modsat andre træarters (Fyn, Lange-land; 5), og flyverønnen berører aldrig jorden, derfor har hekse ingen magt over den (6). Brug-er man røn som brændsel, kommer uheld i besætningen (MSjælland; 7).

Finder man en flyverrøn langt fra byen, skal man plante den i sin have, der er lykke ved træet, og St. Hans aften skal man lade en kvist hænge under loftet, det giver lykke til huset (8). Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen

Fra gammel tid hævdede man, at Kristi kors var lavet af træ fra flyverøn. Kalkmaleri ca. 1480 i Gislinge Kirke, Holbæk amt. (es).

(død 1929) plantede en flyverøn ved sit hjem »Mindebo« i Vejle, og endnu o. 1930 blev i Jylland plantet røn ved gårdleddet for at sikre lykken (9).

Med flyverøn i lommen får man held med handel (Fyn; 10), anbragt under staldens dørtrin giver den lykke til kreaturerne (11). »Lykkepinde« af rønnegrene skåret St. Hans nat kl. 24 solgtes af kloge folk som amuletter, der værner mod troldtøj, især Valborg- og St. Hans aften (12); Kloge Niels eller »Niels Lykkepind« i Kirkeby ved Svendborg fremstillede sådanne af ca. 1 tomme lange pinde med forskellige indsnit, nogle var tavlede (barken pletvis fjernet), de gav lykke til bæreren, men faldt de på jorden, due de ikke længere (13). Et stykke røn syet i særk eller bukselinning værner mod forhekselse og »onde øjne« (14). Valborg aften 30/4 skal man gå med rønnebark eller -kvist i lommen (15). En splint af veddet *majrøn-tol* = lille kvist skåret i maj, båret i tøjlet eller munden, beskytter mod trolddom og ellefolk (Falster; 16), mod spøgeri (17).

Valborgdags morgen 1/5 før solopgang skal man

med *rønnemaj* eller *flyverøn* i hånden stå i gårdleddet og fremsige en lang trylleformel, der signer hele huset og haven (18). Samme dag og/eller St. Hans dag 24/6 anbringer man mod hekseri og trolddom rønnekviste eller -pinde, helst af flyverøn og evt. stillet over kors, over alle døre, porte, luger, vinduer, på redskaber og vogne, på møddingen – det hedder at *maje* for hekse (18b), der ikke kan lide lugten (ØJylland; 19) og forhindres i at ride bort på husdyrene; når man Valborgs aften trækker køerne hjem, er de pyntet med rønnekviste m.m. (Vendsyssel, Fyn; 20). I Gamborg NVFyn drysser man St. Hans aften rønneblade, matrem og salt på køerne (o. 1830; 21). Flyverøn samlet St. Hans dag, afskåret Kristi himmelfartsdag eller en torsdag er god mod trolddom (22), sat over stalddør hjælper den syg hest (ØJylland; 23). Et middel mod hekseri i besætningen indeholder bl.a. knust flyverøn og skal helst indgives dagen før Valborgsaften (24).

Den første pløjedag er der anbragt majrøn på vogne, plov og harve, seletøj, i karlenes lommer; midsommeraften 23/6 stikker man røn i

hver slags korn på marken og i hørageren for at holde hekse på afstand (Falster, Lolland; 25), og når kornet køres ind, sætter man en rønnegren i hvert hjørne af logulvet (26). På Bornholm hæfter man stål og pinde af flyverøn i nyt fiskegarns *flen* og *lætt* (= flåd af kork og flydetræt) for at ophæve hekseri (27).

Til de magiske midler hører flyverøn opgravet med redskab af træ, – »den må du have i beredskab mod hekseri og sligt« (28). Et stykke røn m.m. anbragt i boret hul i staldens dørtærskel eller båse hindrer onde folk i at gøre kvæget fortræd og modvirker trolldom (29). Man har ved reparation eller nedrivning af gamle gårde ofte fundet pinde af flyverøn (30). Dens blade blandet med jord fra gravsted opløser hekseens trylleri (Slesvig; 31). Krans eller kors af flyverøn skal en torsdag morgen hænges over den dør, som passerer af forheksede husdyr (32). På Silkeborgegnen satte en klog mand rønnepinde i staldens sprækker og revner mod kalvekastning (33), et andet råd var at anbringe stumper af flyverøn i pose på køernes horn (34). Mod onde folks hekseri lægger man flyverøn i borehuller i hornene og/eller dyrene røges med

en brændende kvist (35), ved udbindingen (Læsø; 36), hvis koen ikke vil modtage tyren (NJylland 1795; 37), yderligere kan hekse ikke stjæle mælk og smør (38). St. Hans aften bliver en flyverøn revet op med rod og lagt under hestekrybben (SFyn; 39).

I et sagn fra Vestjylland kobles to røde kalve sammen med kviste af rønnetræ, havmanden kan da ikke tage dem med sig til Vesterhavet; når kvæget om sommeren skal på udmarker, koblet parvis sammen, sætter man lidt røn i koblet, så kan hekse og trolde ikke skade det (40).

Får køerne før udbindingen nogle rønnblade at æde, er mælken siden værnet mod forhekselse (41); ved indbindingen skal hestene have rønnbær under foderet (42), kører efter kælvningen flyverøn og salt (Fyn; 43) eller et stykke rugbrød med rønnkviste indstukne i trekant (44), tre rønnepinde kastes i kælvekoens første drik (45).

Kloge folk anbringer pose med flyverøn om hornene mod kalvekastning og skraber noget deraf i mælk til en so syg af forhekselse (46). Flyverøn nævnes i råd for hestens kuller, den stikkes over døren, hvis hesten vantrives (be-

Anslag af hekse og trolde kunne afværges ved hjælp af flyverøn. Træsnit fra Olaus Magnus: Historia de Gentibus Septentrionalibus, 1555.

gyndelsen af 1800-t; 47). Vil hoppen ikke tage mod hingsten, skal man slå den tre gange med røn over krydset før bedækningen og tre gange, mens den går gennem stalddøren, hingsten have tre rap, hvis den »har taget noget, som du ej forstod« (NJylland; 48). Flyverøn bindes til so, der ikke kommer i brunst eller i far (o. 1550; 49). Vantrivelige kreaturer indgives et dekolt af flyverøn o.a. substanser, planten er bestanddel af en række universalmidler mod påheksede sygdomme hos fæ og folk (50). Klog kone i Grøttrup brugte røn til at hjælpe en barselkone (51), en anden i Antvorskov lod sy flyverøn i en kvindes særke, for at troldre ikke skulle skade hende (52). Flyverøn plukket St. Hans aften lægges på sygt barns bryst, og det skal sove dermed (53).

En krans af flyverøn om halsen på kvæg fordriver utøj (54).

Giver fløden ikke smør er grunden den at det bliver stjålet af en heks, men med et bælte af rønnekviste kan man se den skyldige og jage hende væk (55); kærnen skylles med afkog af roden (VJylland; 56), rønnekviste fra sogneskel stikkes over kors i hul i kærnestaven eller lægges over kors under kærnen (57). Det bedste er at bruge en kærnestage af flyverøn (58), i det mindste skal der sidde en lille kile heraf i smørkærnen eller plaskeren (59). Ost i et kar af rønnetræ kan ikke forgøres (60), flyverøn og hørfrø lagt i bryggerskedel og -kar sikrer øllet mod forhekselse eller ophæver trolddom (61), pind af flyverøn sættes i forhekset spinderok (NJylland; 62), og er en bøsse forhekset, anbringes lidt flyverøn i kolben (63). Der kan ikke stjæles fra et skrin af majrøn (64).

Med »flyvende marer« eller rønneagle i ploven eller hamlen kan hestene ikke løbe løbsk, redskabet ikke bringes til standsning af en heks (65); herom er optegnet adskillige sagn. I hove-riets tid kom en klog mand forbi nogle pløjende bønder på Christiansdals jorder NFyn og standse alle plove undtagen én – den havde en nagle af røn (66). Fruen til Bagesvogn i Sindal sogn fik seks, men ikke syv plove til at standse, i den syvende sad en rønnepinde (67). På Frederik III's tid kunne en berygtet troldkarl få alle plove på Tårup mark ved Odense til at fortsætte uden heste, men ikke den syvende plov, hvis trækbom var af rønnetræ (68).

Den døde går ikke igen, hvis kisten er lukket med rønneagler (69). Pinde af »hekserøn« blev brugt ved nedmaning af genfærd i Overgårds have, Himmerland (70). Klog kone i SSjælland solgte mod spøgeri poser med kirkegårdsuld,

dyvelsdræk, bævergejl og rønnebær (71). Rønnepinde lagt over kors fordriver troldene (72), en rønnekvist skræmmer ellefolk bort (73), et rønnekors over sengen værner den sovende mod at blive myrdet (74).

Kloge folk lader patienter med påheksede sygdomme krybe nøgne tre gange gennem en flækket eller bøjet rønnegren (76) eller gennem en krans af rønnekviste – det kaldes at »troldkryste« (77). Tandpine kan overføres til træet med kile, som tanden stikkes til blods med (SVJylland; 78).

En »frislitpind« skåret af flyverøn en majaften kurerer sår blot man stryger den hen over såret; »frislitteren« fjerner sveder med nogle snit i pind af flyverøn skåret St. Hansnat og forestilende de enkelte legemsdele (79). Flyverøn har i det hele taget helbredende kræfter (Holbæk-egnen; 80) og afskåret Kristi himmelfartsdag den største lægekraft (Øjylland; 81).

Hekse kan imidlertid også (mis-)bruge rønne, og der er folk, som af den grund ikke vil have dette træ på deres jord. Kaster heksen en håndfuld bær efter en ko, og den blot slikker på dem, kaster den kalven (aborterer) (SSlesvig; 82). Kommer to mennesker til at sidde over hinanden ved en ild af rønnetræ, ophører deres venskab (Sønderjylland; 83).

Sover man med en flyverøn i sengen, viser sig skikkelser, der fortæller, hvilket lotterinummer man kan vinde på (SVJylland; 84). Den, som vil stjæle æbler, stikker Valborgsaften 30/4 en rønnekvist i klemme et hemmeligt sted; gror den videre slipper han heldigt fra tyveriet, men visner den, bliver han afsløret. Samme aften stikkes to rønnekviste mellem loft og bjælke og nævnes en karls og piges navn; gror de sammen, bliver de gift, af andre vækstretninger tyder man deres følelser for hinanden (Randers amt o. 1850; 85), sml. St. Hansurt s. 36.

Rønnekors lagt under bikuben om efteråret binder bierne til stedet (86).

Man må ikke pøde æble på røn – spiser gravid kvinde af frugten, kan hun ikke blive forløst (54), sml. s. 69.

LITTERATUR: (1) 919 5.3,1875,75; 1013 1889,322, 334; (2) 817 33f; (3) 1009 1912,11; (4) 488j 6,254; (5) 161 1906/23:883,998,1140; 519 133; (6) 488i 6.2, 226; 466 172; (7) 161 1906/23:361; (8) 783b (Slesv. o. 1870); 19 95; 161 1906/23:288(NSj.),435(MSj.), 1048(Strynø); (9) 433s 70f; (10) 161 1906/23:905 (Marslev); (11) 328f 2,68; (12) 891 180; 830 5,1886, 203f; 228e 3,998; 278 1939,44; 161 1906/23:724, 2184; (13) 488i 6.1,249 jf. 273 183,203; (14) 488